

Василь Стус — поет, правозахисник, філософ. Товариш. Чоловік. Батько. В'язень. Знаний і незнаний. Політик і антиполітик водночас. Живий і давно — з точки зору життя людини, а не історичної перспективи — неживий.

Так хто ж він? Чому ось уже впродовж десятиліть після смерті його постать притягує до себе увагу, викликаючи спротив одних та беззастережне захоплення інших?

Щоб це зрозуміти, пориньмо у його дитячі роки, про які сам Василь Стус розповів своєму синові Дмитрові уже будучи в неволі.

Лист до сина

С. Матросова

25.04.1979

Дякую — за листа. Твій скоропис — поміж футболом, гітарою, шахами й Аллою Пугачовою — своєрідний.

Втішило мене те, що Ти любиш Бетговена.

Розповім Тобі своє дитинство, яке було так недавно, здається.

Пам'ятаю, як у Рахнівці, де я лишився з бабунею (тато і мама поїхали на Донбас), я проказував за нею «Отче наш, іже еси на небеси». Два слова каже вона — я повторюю. Пам'ятаю, як талапався у ставку (мені було рік-два). Пам'ятаю, як лежав у колісці (а мама ще робила на полі, в колгоспі, отже, мені було менше року), а нікого нема. Коліска висить на гакові, вбитому до зволока (1951 року, їздивши до Рахнівки, я ще бачив той кілочок; тепер, на жаль, хати вже нема; на її місці вибудував твій дядько Микола нову хату, де я й працював — 19-59 р.) ; я мокрий, певне, ревів — і докучило. Нудно лежати, то я граюся своїми вухами — мну їх у долоньках. Пам'ятаю, як ходив до ясел у Рахнівці (ще мама жила в селі) — і там вицілював усіх шмаркатих діток, бо любив їх — усіх. Пам'ятаю, як мене був налякав чужий собака — знахарка “вилувала переляк”, водячи білим яйцем довкола голівки моєї і проказуючи: собака-собака-собака, кінь-кінь-кінь, вівця-вівця-вівця. Допомогло, хоч у дитинстві я трохи заїкався — навіть у

школі.

Пам'ятаю, як мене у 1940 р. тато віз на Донбас — разом із Марусею. Досі пам'ятаю, як пахло в вагоні — той запах недавно (уже тут) упізнав і зрадив: так пахло в вагоні.

Пам'ятаю, як сміялися жінки донецького бараку, що я хвалявся, ходячи в довгій сорочечці: «цю сорочечку мені бабуня пошила, з кишенькою» — казав я, а їм було чогось відродно.

Пам'ятаю гуньку — коричневу свитку, яку я носив — тоді чи пізніше, вже школяриком.

Пам'ятаю початок війни — як відступали наші. Сусід-татарин зарізав лошака — гарного, молоденького — на моїх очах перерізав горло. Я плакав — так було шкода. А вже як він, сусід, хтів мене нагодувати м'ясом тим (смерділо на весь коридор!) — я ревма ревів, аби не присилував до такого гріха: їсти гарного лошака.

Пам'ятаю кролів, що їх ми тримали в час війни. Чомусь поздихали — ще сліпі. Трупики лежали в болоті — ой, як мені було сумно! Тоді я не хотів жити — так було гірко й скрушно — за кролями!

Пам'ятаю, як 1944 р. ми садили кукурудзу на полі, викопуючи полин по цілині. Я накидав зерня в ямки, а мама (бабуся Їлінка) і брат Іван копали. Пам'ятаю, як тато (дід Семен) повертався з роботи в Рахнівці — це було 1939 р. — а я з гори на долину (геть крута гора!) біг йому назустріч — аби впасти в його долоні, а він мене піднесе над собою.

Пам'ятаю, як поранило брата Івана. Як він лежав — з відбитою ніжкою лівою і вирваною осколком лівою щічкою. Спав наче, коли ми з мамою знайшли його. «Це на мене зорі з неба посипались» — промовив він, коли мама, не зронивши сльози (бо затерпло серце їй), розбудила його і приклала ніжку, наче б ніжка ще могла прирости. Більше він не приходив до пам'яті. Я прийшов додому сам — де була Маруся. Ой, як я не хотів їй казати про біду! А коли ми видерлися з нею на вікно (може, виглядаючи батьків), я набрався сміливості й переповів їй, що сталося з Іваном. Плакали обое, а через кілька годин Іван помер. Йому було 15 років, — майже, як Ти тепер. Пам'ятаю, як мене підвели на цвинтарі до тіла — востаннє поцілувати. А я бачив лише родимку на правій щічці його і не хотів, геть-геть не хотів — ні цілувати, ні прощатися — з Іваном і його родимкою.

Коли мені було 9 літ, ми будували хату. І помирав тато — з голоду спухлий. А ми пхали тачку, місили глину, робили саман, виводили

стіни. Голодний я був, як пес. Пам'ятаю коржі зі жмиху, які пекла мама, а мені від них геть боліла голова. То був мій 3-4 клас. Тоді, на тій біді, я став добре вчитися. Вже 4 клас кінчив на відмінно – і до кінця школи мав похвальні грамоти, де в овалах були портрети Леніна і Сталіна.

Усе дитинство моє було з тачкою. То везли картоплю з поля, то з мішком я ходив на городи – рвав траву – чи то для корови, чи то для кози, то возив вугілля, збиравши на териконі. Тяжко – жили мало не лопали. А мусиш пхати тачку. Пам'ятаю, як плакала мама, бо в неї була одна подерта – латана-перелатана сорочка, а ми з Марусею ходили бозна у чому.

Пам'ятаю, як 1946-47 рр. пас чужу корову – за це мене годували. Я знав, що мама голодна – і не міг їсти сам, просив миску додому, аби поїсти з мамою разом. Колись поніс миску, а мама стала сварити мене дуже тяжко, плакала, казала, аби я так не робив більше. Бо їй дуже хотілося їсти – і дивитися на їжу їй було тяжко. А мені ложка не лізла до рота.

Пам'ятаю, як першого костюмчика мені мама пошила сама – десь у четвертому класі. І я дуже пишався ним – із чорного полотна.

Пам'ятаю, що перші штаненята – з поворозкою через одне плече – мені пошили десь у 4 роки. А мені так хотілося мати паска, аби підперізуватися.

Першого сукняного костюма мені пошили в 9-10 класі.

Пам'ятаю, як 1951 р. я їздив у село, до бабуні. Збирав колосся – по стерні. За мною гнався об'їждчик – я втікав, але він – верхи на коні (безтарка з парокінню) – наздогнав мене, став видирати торбинку, а я кусав його за його гидкі червоні руки. І таку злість мав, що одібрав торбу. А другого дня стерню зорали.

Пам'ятаю, що перші книжки, які я бачив, це історія давнього світу (кольорові карти, кольорові малюнки з життя єгиптян, греків, римлян). А першу книжку, яку я прочитав, це «Кленові листки» (так, здається, звалась) Василя Стефаника. Це я взяв у бібліотеці – першу в житті книжку!

Пам'ятаю, як у 4 класі читав «Мать» М. Горького – і радів, який славний Павло Власов. Пам'ятаю, як тоді ж читав М. Островського «Как закалялась сталь» і «Роджденные бурей». Остання пахла дуже нафталіном. Її дала мені дівчинка, з якою мене посадили за одну парту (кілька днів вона ревіла – пхінькала).

І ось десь тоді я вирішив, що й сам буду такий, як Павка Корчагін, як Павло Власов, аби людям жилося краще. І ще хотів – тяжко вчитися, бо жити – тяжко. Мамі – тяжко, татові – тяжко. Той мені має бути тяжко – аж доти, поки й татові й мамі не стане легше, аж доки всім людям на світі не стане легше жити.

А коли я прочитав «Мартіна Ідена» Джека Лондона (це десь у 5-6 класі) – світ мені перевернувся. Як мучилася людина, а змогла перевершити всіх, хто купався в молоці! І все – тяжким трудом (трудом, сину, наголос на у!), і все – солоним кривавим потом.

Пам'ятаю, як зробив першого приймача – сам! Дроту не вистачило – і я слухав навушники на морозі, в холодному сараї, вбравши на себе все, що міг. І той детекторний приймач веселив мою душу. Чомусь запам'яталося надовго, як Б. Гмиря співав такої пісні:

*Сбейте оковы, дайте мне волю –
я научу вас свободу любить.*

Було багато інших пісень, але вони пішли за водою, як солома чи тріски. А ця – запам'яталася. Десь у 4-6 класі я майже весь «Кобзар» знав напам'ять.

А ще – коли я з мамою сапав картоплю чи ламав молоді качани кукурудзи чи вилущував стиглу квасоллю (таж яка гарна – з цяточками голубими, синіми!) – мама завше співала. Тихо, але гарно. Над моєю коліскою мама співала колісковою на слова Шевченка:

*Сину мій, сину, не клени батька,
а пом'яни.
Мене ж прокляту, я твоя мати, –
мене клени.*

Коли мама пізніше наспівувала ці тужні слова, мої очі закипали сльозою. Чому «не клени батька»? Чому мати проклята? Збагнути не міг. А сльози бігли з очей – і я ховав їх, бо встидався сліз. І ще:

*Ой, люлі-люлі, моя дитино,
вдень і вночі,
іди ти, сину, на Україну,
нас кленучи.*

І – так само сумно: хіба я не на Україні? Куди ж мені до неї йти? Чому «нас кленучи» (мама вимовляла «насклінучи»), я – геть малий – ділив так: на склін учі - і не розумів; потім зрозумів, що це «нас кленучи»).

І вже я був у 8-9 класі. І вже мріяв про геологорозвідку, бо марив мандрями. Любив мандрувати, любив самоту, любив дивитися, як заходить сонце, як розказує ліс свою ветху казку, як грає сонце на воді, любив, сівши на козу (це з залізного грубого пруття санки).

Музикою я марив. У 7 класі за «похвальну грамоту» тато купив мені гітару. Я спочатку навчився грати «Взяв би я бандуру», потім кілька старих романсів, маршів. Але все було не те. І тоді я брав гітару – і грав – на одній струні – своєї. Все, що я чув, за чим тужив, чого прагнув – усе вигравав. І забувався геть. Так міг програти 2-3 години - і не чезти, коли збіг час. Це було й пізніше, вже в інституті.

Пам'ятаю, як уперше пішов до філармонії. Пам'ятаю, як прослухав цикл лекцій про Бетговена - всі 9 симфоній і чимало концертів. А які пречудові його сонати! І яка це була людина! Все життя – в горі, в нещасті, в муці – і він – один проти цілого світу – перемагає! Тобто, не поступається напасникам, а йде напролам: або світ прийме таким мене, як я є, як мене народила мати – або вб'є, знищить мене. Але я – не поступлюся! І з кожної миті своєї, з кожного почуття й думки своєї зроблю свій портрет, тобто, портрет цілого світу: хай знає цей світ, що душив, гнув мене, що я вижив, зберігся, доніс до людей усе, що хотів. А що хотів донести? Що люди мають жити, як янголи: з любов'ю одне до одного, з почуттям, що всі люди – брати, рівні, чесні, богоподібні, всесильні, незламні, кришталеві. Світ – це таночок усіх людей, що взялися за руки і чуються братами, просвітленими душами, що ширяють межі небом і землею – як степові жайворони, співом славлячи сонце і дощ, і сніг, і бурю, і річку, і дерева, і птаство, і метеликів, і тигрів, і бедриків (сонечка!), і вовків. Бо все – живе і хоче жити. Тож хай живе – усе, що росте, цвіте, пасеться, розриває зубами, кігтями. А ми, брати – люди, – посеред квітів, птаства, і звірини, і дерев. Усе, що ми зробимо доброго, піднесе небо ще вище, від нашої добрості хмари стануть біліші, а небо – голубіше, а сонце – ясніше.

Пишу оце до Тебе, а водночас слухаю «Реквієм» Моцарта – дуже люблю його! Це – на рівні могутнього, мужнього Бетговена. Хоч узагалі не надто полюблюю солодку музику багатьох інших творів Моцарта.

І Бетговен перевернув мені душу – за час того прослухання

(це було десь 4-6 місяців, бо концерти філармонічні не кожного ж дня!). Як я шкодував, що через бідність моїх батьків не можна просити їх, аби купили мені скрипку чи фортепіано. Яке там фортепіано, коли мама чи не щомісяця сушила собі голову: і до кого б піти позичити кілька карбованців, аби протягнути до зарплатні татової, якої ніяк не вистачало!

Як тільки міг, я допомагав батькам – під час канікул «відпочивав» на залізниці, де міняв шпали, рейки, бив «жостилі», вантажив ринь (шебінь). Нароблявся – мало не падав. А проте 400-500 карб. старими грішми до татових 600-700 щось і важило, все якась допомога. І от: був 9 клас, і мені подобалася дуже одна дівчинка.

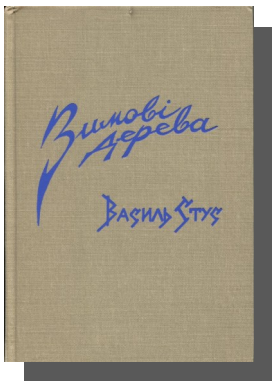
І здавалося тоді, що це живий янгол. І я радів, що бачу янгола поруч себе – і хотів бути схожий до нього (так у 5 класі мені за янгола був хлопчик, якого я дуже любив). І я захотів бути гідним цього янгола, тобто, вести таке ж янгольське життя. І я став більше читати. І якось я натрапив на Франка, його поему «Мойсей». Це прекрасна поема. Як і вся історія з Мойсеєм – прекрасна. Довго-довго народ Мойсея жив у єгипетській неволі. А він, син заможного, здається, батька, купався в молоці при дворі фараона. А перед ним ходили в рабстві його брати по крові – раби-євреї. Життя розпанькало Мойсея, але не вбило совісті й честі. І коли йому виповнилося 40 років – він підняв свій народ, щоб вийти з неволі. І збагнув своє гидке минуле, коли його вчили гнути своїх братів, а він вчився, віривши, що все так і є, як вчать.

*Не на тебе ти вчивсь
у єгипетській школі,
щоб, навчившись, кайдани кувать
нашій честі та волі.*

І Мойсей виводить свій народ із неволі – через пустелю, через голод, муку, безводдя й безхліб'я. Багато хто став ремствувати: в Єгипті у них були глечики з м'ясом, а тут, на волі, – пропадай із голоду! Мойсей знав, що це покидьки, мотлох його народу. Бо свиня, яку годують на сало і м'ясо, теж має що їсти. А людина – не свиня. Воля – найвище в світі, чого потребує людина. І Мойсей жорстоко карав слинтяїв, що тужили за рабськими глечиками. Довго він водив свій народ, але ось появилася попереду та земля, куди Мойсей провадив свій люд. Уже – рукою досягнути можна, але сили не стало у Мойсея – і він помирає на порозі нової землі, обіцяної чи то Богом, чи то волею народу.

І після прочитання цієї поеми я забув свою геолого-розвідку, а став літератором. Правда, ставши літератором за фахом, не забув і геологорозвідки (ось уже 8-й рік блукаю по землі). Але – не нарікаю на долю. Навпаки – мені добре від того, що нічого злого за свої 40 літ не робив, допомагав людям у біді, а коли часом і сам залітав у біду, то не пхивав і не нарікав. Бо це – життя, Доля.

Творчість

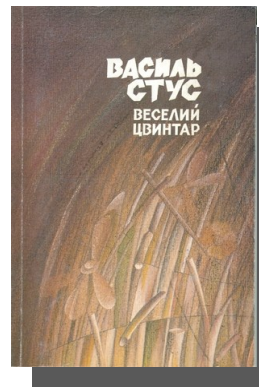

Збірка «Зимові дерева». Формально першою зазвичай вважають збірку «Зимові дерева» (1958 —1969), яку В. Стус наприкінці 60-х років запропонував видавництву «Радянський письменник». Збірка отримала схвальні відгуки, одним із перших позитивно на неї відгукнувся І. Драч.

Власний поетичний доробок В. Стус не поспішав друкувати, ставився до нього з підвищеною вимогливістю та відповідальністю. У збірці «Зимові дерева» він передавав думки й переживання, співзвучні атмосфері шістдесятництва: неприйняття інтелектуальної задухи, трагічне прозріння («Біля гірського вогнища» та ін.), жагу втраченої гармонії («У цьому полі, синьому, як льон»). Тут зосередилася шляхетна інтелектуальна лірика з мотивами кохання, з тонкими нюансами переживання, розчарування, самоти, самовипробування, уміння дивитися правді у вічі:

*Довкола мене цвинтар душ
на білім цвинтарі народу.
Бреду в сльозах. Шукаю броду...*

Така поезія виділялася на фоні офіційної імітаційної літератури і протиставлялася їй. Тому «Зимовим деревам» також не суджено було побачити світ в Україні, до того ж сам автор перебував під наглядом КДБ. Зате його твори видавали підпільно за кордоном. «Зимові дерева» вийшли у 1970 р., «Веселий цвинтар» — у 1971 р., «Свіча у свічаді» — у 1977 р.

Збірка «Веселий цвинтар». Протягом 1970 р. В. Стус без усякої надії на друк писав наступну збірку. Промовиста вже сама назва збірки. Це яскравий поетичний документ протесту проти інтелектуальної задухи, парадусурдів, імітації живого життя, якої дух поета прийняти не міг. На такому ґрунті постали його вірші «Отак живу: як мавпа серед мавп...», «Цей біль, як алкоголь агоній...». Поезія цієї збірки сповнена передчуттям неминучого розп'яття і безмежної рішучості завжди залишати-

ся собою:

*...Доживу
віка, докалічю.
Допоки жили не зірву
чи не зламаю шиї.*

У цьому ключі найбільш промовистим є вірш «Еволюція поета», у якому герой (геніальний поет) роздвоюється «на себе і страх». І це продовжується, аж поки від поета лишається тільки «білий димок», що витає над головою, «а перелякані зустрічні // шанобливо поступалися йому дорогою».

Збірка «Веселий цвинтар», у якій набула нового змістовлення гротескно-сатирична фантазмагорія попередніх «Зимових дерев», тяжіла до осмислення сутності людського життя, власне людського Я. Воно немовби втрачало свої чіткі обриси, проступало в різних формах, де не одразу можна було знайти себе справжнього: «Мені здається, що живу не я, // а інших хтось — за мене у моїй подобі». Людина в уявленні поета перебувала в ненастанно-

му оновленні, у постійному становленні; її душевна структура мала відкритий вигляд, існування полягало в оволодінні буттям, у подоланні його абсурдності. Тобто В. Стус поділяв філософії екзистенціалізму. Тому в його ліриці, досить жорсткій, перейнятій вольовими настановами та інтелектуальною напругою, мовилося про вічні драматичні взаємини життя і смерті («смертеіснування», «життєсмерть»), переборення замкненості конкретного людського існування як віднаходження сподіваного шляху до свободи. Тим вона помітно відрізнялася від традиційної, зазвичай емоційної, «сердечної» української лірики, розбудовувалася на критичному переосмисленні її досвіду.

Поезії збірки — немов окремі монологи чи сцени в театрі абсурду на тлі цілковито реалістичних декорацій радянського способу життя («Чоловік підійшов до меморіуму...»), немов гротескно-абсурдні видива («Цей корабель виготовлений з людських тіл»), сюрреалістичні монтажі, на котрих відблиск творів Далі або фантазій Босха («Еволюція поета», «Спочатку вони вбивали людину...»). В. Стус часто використовує вільний вірш, іноді підкреслено заземлений, антипоетичний, який і творить гротеск.

Абсурдний реальний світ нівечить душу людини так, що її діяльність, як і власне діяльність розумова, стає ефемерною, непотрібною. Існування в такому світі — це агонія, а душевний біль — спасіння від цієї агонії, як алкоголь — спасіння від світу:

*Цей біль — як алкоголь агоній,
вимерзлий до хрусту жаль.*

(«Цей біль, як алкоголь агоній...»)

У цьому трансформованому, антигуманному світі людина втрачає право на все, навіть на власне тіло, не кажучи вже про думки, ідеї, переконання:

*У власне тіло увійти
дано лише несамовитим.*

(«Еволюція поета»)

Виходу В. Стус не показує, як і в багатьох своїх віршах. Як поет-інтелектуал, він і від читача чекає певної інтелектуальності. Кожен розуміє його рядки по-своєму. Часто це розуміння інтуїтивне, підсвідоме, що не вкладається у прості слова:

А ти ще довго сатаній,

*ще довго сатаній, допоки
помреш, відчувши власні кроки
на сивій голові своїй.*

Збірка «Веселий цвинтар» відобразила світоглядне становлення В. Стуса, шляхи пошуку гармонії в дисгармонійній дійсності. У ній автор постав митцем з усталеними поглядами на світ, з неохитною життєвою позицією, із власною філософією оцінювання людського буття.

Збірка «Палімпсести». Ця книжка — вершина творчого доробку В. Стуса. Під назвою «Палімпсести» (так називали давні пергаменти, на яких було стерто первісний текст, щоб написати новий, але при цьому старі написи ще де-не-де проступали) письменник об'єднав твори, написані в неволі (1972—1979 рр.), а також частину більш ранніх поезій, які були йому особливо дорогі. Збірка була видана у 1986 р. за кордоном з передмовою «Трунок і трутизна» літературознавця

Ю. Шевельова (Нью-Йорк).

Поетичне слово В. Стуса вимагає від читача значних інтелектуальних та емоційних зусиль. Поет завжди був уважним до сучасних йому модерністичних віянь у літературі, сприймаючи їх у конструктивному зіставленні з мистецькою традицією, з вічними цінностями. Тож назву збірки можна інтерпретувати і як натяк на історичну пам'ять українців (незнищену попри несприятливі умови та насильницькі намагання стерти її), а також на конкретну людську долю. Серед жанрів переважають ліричні образи, роздуми, сповіді, звертання, які створюють картину плінності буття, напруженого, нуртуючого глибокими думками і палкими емоціями.

Збірка В. Стуса «Палімпсести» продовжує в українській літературі традицію т. зв. невольничих пісень: «невольничча поезія» Т. Шевченка (1847—1857), майже вся творчість П. Грабовського (1888—1902), «Тюремні сонети» І. Франка (1889) та ін. «Серед його тюремних творів для мене найдорожчі його інтимні поезії, його відчайдушне вміння знаходити для душі місце всюди — в найкарколомніших знущаннях, у найбезпросвітнішому мороці сучасності», — писав І. Драч.

А проте, поет ніде не дозволяв собі розпачу. Навпаки, самотність спонукала його до заглиблення у вічність, викресала з нього людину

сталевої міцності, про що свідчить вірш «*Терпи, терпи – терпець тебе шліфує...*». Ліричному героєві не можна дорікнути, що його терпіння від слабкості, що лише слабка духом людина буде миритися з життєвими обставинами і терпіти. Цей твір про те, як вистояти — завжди і в усьому:

*Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,
сталить твоїй дух – отожд терпи, терпи.
Ніхто тебе в недоли не врятує,
ніхто й не зіб'є з власної тропи.*

Душа читача очищається розумінням, що все в житті можна витримати, все пережити, все здолати. Адже, якщо це вдалося одній людині, значить повинно вийти і в іншій.

До поетичних шедеврів, що увійшли до збірки «Палімпсести», належить і вірш «*На колимськїм морозі калина...*». Здавна калина — символ України, але тут, на чужині, вона не веселить око ясним червоним кетягом, а «зацвітає рудими слізьми». В неосяжно довгий сонячний день «собором дзвінким Україна // на мурах тюрми».

Ліричний сюжет вірша «*На колимськїм морозі калина...*» всуціль побудований на контрастах. Особливо чітко проступає протистояння барв: червоної — як символу життя та білої — як символу смерті. Це, власне, несумісність двох світів, — залитого сонцем, конструктивного і потворного, каторжного, руйнівного. Вона засвідчувала неприродну дійсність, яку випадало долати ліричному героєві, прототипом якого був сам автор. На тлі потворного світу прекрасним, сонцесяйним, величним, вишуканим символом духовного багатства бачиться поетові далека Батьківщина. Цьому хвилюючому спогаду протиставлене:

*Безгоміння, безлюддя довкола,
тільки сонце, і простір, і сніг.*

Рідна земля лише в уяві, у фантазійному малюнку тіней, а він, хто понад усе любив Україну, хто ніколи не відступився від неї, на цій чужій землі радіє хоча б такому дотику до неї. Поет був свідомий тут, у снігах, зійшлися його «кінці й початки». Україна, навіть вписана на ньому у тюремні мури, завжди лишалася для В. Стуса метою його життя, символом невичерпного світла. Це додавало йому сил, віри в неминущість національних цінностей та гуманістичних основ світобудови.

В. Стус володів даром поетичного передбачення, про що свід-

чить вірш «*Як добре те, що смерті не боюсь я...*». Він був свідомий того, що навряд чи зможе повернутися в Україну за життя, але мав надію, що мрія здійсниться хоча б після смерті. Саме тому смерть для поета не була страшною, як для більшості людей. Люди бояться втрат, які приносять смерть, а для В. Стуса вона принесла б повернення додому:

*Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст...*

Кожний рядок цієї поезії дихає щирою, непідробною мужністю чоловіка і громадянина. Поет вивищується над своїми катами — «суддями», перед якими він ніколи не схилить гордої голови. Його коротке життя укладене у два неповні рядки: «Що жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття» — але вони не мають нічого спільного з декларацією, проголошенням своїх принципів. Це просто глибокі переконання В. Стуса.

У вірші виведено і власне обличчя поета («своїм стражденним і незлим обличчям»), і обличчя його народу («і чесно гляну в чесні твої вічі»). Погляд праведної людини завжди лишатиметься прямим і чесним, бо їй нема чого соромитись. Ні перед життям, ні перед смертю їй нема чого боятися:

*Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі,
і в смерті з рідним краєм поріднюсь.*

Творчість В. Стуса в українській літературі — явище унікальне. Феномен поета виявився в умінні філософсько-аналітичного проникнення у внутрішню сутність людини, а ліричне переживання піднесене до рівня світорозуміння. Глибина Стусового філософського мислення дає дослідникам підстави розглядати його творчість з позицій екзистенціалізму, віднаходити їй належне місце в світовому літературному процесі.

Перекладацька діяльність

Перекладацька спадщина Василя Стуса — обсяжна й розмаїта. Це поетичні переклади з іспанської, італійської, польської, російської, білоруської, словацької, французької, чеської та єврейської мов. Добре володіючи німецькою, Василь Стус перекладав Кристіана Гофмана фон Гофмансвальдау, Кристіана Вайзе, Йоганна Кристіана Гюнтера, Бертольда Брехта; німецьких експресіоністів — Вільгельма Клемма, Альберта Еренштайна; німецькомовних поетів середини ХХ ст. — Пауля Целана, Йоганнеса Бобровського, Еріха Кестнера, Ганса Магнуса Енценсбергера, Інгеборг Бахман; з англійської — Джозефа Редьярда Кіплінга; з французької — Гі де Мопассана, Артюра Рембо, Рене Шара; з італійської — Джузеппе Унгаретті; з іспанської — Федеріко Гарсія Лорку; з польської — Тадеуша Ружевича, Тадеуша Куб'яка; зі словацької — Іржі Груша; з білоруської — Ригора Барадуліна, Федора Черню, Генідзя Буравкіна; з російської — Івана Буніна, Валерія Бріосова, Миколу Заболоцького, Марину Цветаєву.

«Нині найбільше люблю Гете, Свідзинського, Рільке. Славні італійці (те, що знаю). Особливо Унгаретті, Квазімодо. Ще люблю «густу» прозу Толстого, Хемінгуея, Стефаніка, Пруста, Камю. Вабить — і дуже — Фолкнер», — зізнавався В. Стус. Він намагався творити добірки перекладів тих митців, які близькі, духовно й естетично суголосні йому. Прикметною щодо цього є праця над створенням своєрідної міні-антології німецьких поетів середини ХХ ст.

Перекладацтвом В. Стус займався в різні періоди свого життя: менше — на волі, більше — в ув'язненні, концтаборах, на засланні і, здається, без нього не уявляв себе як поета.

Не всі переклади Стуса збереглися, не всі рівноцінні, але те, що маємо, подивовує й захоплює дослідників. «За підрахунками поетового сина Дмитра, близько 100 Стусових перекладів з Рільке для нас втрачено <...>. Чи припадають вони досі порохом по архівах російського ФСБ, а чи були знищені під час ліквідації Чусовського концтабору, де загинув поет, — встановити (попри великі витрачені зусилля) наразі так і не вдалося. Але й ті Стусові переклади, що вийшли на волю, є приголомшливим пам'ятником сили людського духу».

Щодо Стуса простежуються дві тенденції у виборі об'єкта перекладу: перша — прагнення якомога повніше охопити творчість обра-

ного письменника; друга — намагання творити добірки перекладів з різних поетів, які чимось близькі, духовно й естетично споріднені. При цьому особливу сторінку становлять його переклади творів світових геніїв — Й. В. Гете та Р. М. Рільке. Зокрема, Василь Стус подарував українським читачам переклади найскладніших філософських текстів Р. М. Рільке: «Сонетів до Орфея», «Дуїнських елегій», а також інших його поезій.

Головним поштовхом до роботи над перекладами В. Стуса було бажання самовдосконалення. Тим часом Д. Стус додає, що в ув'язненні, в концтаборах, на засланні, «творчість стала «самособоюживленням» і «самособоюнаповненням», у ній він раптово відчував себе на одній площині з великими, на яких до 1972-го дивився знизу вгору. Тепер уже, у просторі «Шість з половиною в один, чотири кроки — в другий» (весь простір в'язничної камери Стуса), він міг говорити з ними — Гете, Рільке, Пастернаком — ніби на рівних: бо й вони, і він уже з того боку, за гранню буденного життя людини».

Свої перекладацькі університети Василь Стус проходив далеко від німецькомовних земель, опановував цей фах самотужки, вникаючи у рільківський світ інтуїтивно. Окрім того, доля піднесла Стусові гіркий дар — страждання, а воно, на думку Л.Шопенгауера, — «умова діяльності генія»: «Лише страждання вивищує тебе над самим собою». Саме страждання загостило потенційні сили Стуса, зробило його генієм не лише поетичного мистецтва, а й генієм співпричетності до високого Канону.

Таборову працю українського поета над Рільке та Гете М. Стріха визначає як «одну з найдраматичніших сторінок історії перекладацтва». Це була не лише форма опанування багатств світової культури, а й передумова творчого зростання, становлення справжнього митця.

В. Стус збагнув особливості рільківських текстів, досягнув їх до глибин. Тому дослідники час від часу слушно говорять про конгеніальність Стусових перекладів, тобто про такий переклад літературного твору, який за своїми мистецькими якостями дорівнює оригіналу.

Книги Василя Стуса

- 1. Веселий цвинтар** : поезії / ред. Д. Стус ; худож. оформл. М. Вітушинського. - Варшава : Вид. агентство «Об'єднання українців у Польщі», 1990. - 109 с. : фотоіл.
- 2. Вечір. Зламана віть** : вибране / упоряд. О. Дворко, Д. Стус ; передм. К. Москалець. - Київ : Дух і літера : Задруга, 1999. - 383 с. - (Б-ка ХХІ ст.).
- 3. Дорога болю** : поезії / упоряд. М. Х. Коцюбинська ; худож. В. Я. Чебанік. - Київ : Рад. письменник, 1990. - 222 с. : [16] л., портр.
- 4. Зібрання творів. У 12 т. Т. 3. Час творчості = Dichtenszeit** / упоряд. та комент. Г. Бурлака, Д. Стус. - Київ : Факт, 2008. - 751 с. : 1 портр.
- 5. Зібрання творів. У 12 т. Т. 4. Вірші 1960-х років (поза збірками). Вірші початку 1970-х років (поза збірками)** / НАН України, Інститут літератури ; упоряд. та комент. Д. Стус, А. Шацька ; ред. Д. Стус. - Київ : Факт, 2008. - 479 с. : 1 портр. - (Бібліотека журналу «Київська Русь»).
- 6. Зібрання творів. У 12 т. Т. 5. Палімпсести (найповніший незавершений корпус)** / ред., упоряд., комент. Д. Стус ; НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. - Київ : Факт, 2009. - 765 с. : [1] окр. арк. портр. - (Бібліотека журналу "Київська Русь").
- 7. І край мене почує** : поезії / упоряд. А. І. Лазоренко. - Донецьк : Донбас, 1992. - 295 с.
- 8. Листи до сина** / упоряд. О. Дворко, Д. Стус ; передм. Д. Стус. - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. - 191 с. : іл.
- 9. Листи у вічність...** / худож. оформ. Д. В. Стус ; дизайн обкл. А. М. Недял. - Донецьк, 2012. - 271 с.
- 10. Небо. Кручі. Провалля. Вода** / худож.-оформ. М. Мороз ; упоряд. Д. Стус. - Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. - 409 с. : іл.
- 11. Палімпсест** : вибране / упоряд. Д. Стус. - 2-ге вид. - Київ : Факт, 2006. - 431 с. : 1 фотогр.
- 12. Передчуття** : зб. вибр. поезій / Ю. Литвин ; худож. М. Красник ; упоряд. Д. Стус. - Львів : Фенікс, 1991. - 159 с. : іл. - (Книгозбірня "Просвіти").
- 13. Під тягарем хреста** : поезії / [авт. передм. І. Дзюба]. - Львів : Ка-

меняр, 1991. - 159 с.

- 14. Поезія** : посібник для 11 кл. Біографія письменника. Вірші. Аналіз текстів. Зразки учнівських творів / авт.-уклад. Н. В. Кривка, Ю. Г. Башкірова. - Харків : Ранок, 2000. - 62 с. : портр. - (Літературна крамниця). - Бібліогр.: с. 61.
- 14. Таборовий зошит** : вибрані твори / упоряд., авт. передмови Д. Стус ; обкл. Р. Лужецького. - Київ : Факт, 2008. - 450 с.
- 15. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 4. Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита** / упоряд., приміт. М. Гончарук, С. Гальченко. - Львів : Просвіта, 1994. - 544 с.
- 16. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. Листи до рідних** / упоряд. О. Дворко, М. Коцюбинська. - Львів : Просвіта, 1997. - 495 с.
- 17. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 2. Час творчості=Dichtenszeit** / В. Стус ; упоряд. Г. Бурлака та ін. ; авт. передм. Д. Стус. - Львів : Просвіта, 1995. - 429 с.
- 18. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 3. Кн. 1. Палімпсести** / упоряд., передм., приміт. Д. Стуса. - Львів : Просвіта, 1999. - 486 с.
- 19. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 3. Кн. 2. Палімпсести** / упоряд., приміт. Д. Стуса. - Львів : Просвіта, 1999. - 495 с.
- 19. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 6 (додатковий). Кн. 2. Листи до друзів та знайомих** / упоряд. О. Дворко, М. Коцюбинська. - Львів : Просвіта, 1997. - 262 с. : 16 л. фотоіл.
- 20. Твори. У 4 т., 6 кн. Т. 5 (додатковий). Переклади. Поезія. Проза. Драматичні твори** / упоряд., приміт. М. Гончарука. - Львів : Просвіта, 1998. - 392 с.
- 21. Феномен доби** : сходження на Голгофу слави. —Київ : Т-во «Знання» України, 1993. - 95 с. - Бібліогр.: с. 93-94.
- 22. Час творчості = Dichtenszeit** / упоряд., післямова Д. Стуса. - Київ : Дніпро, 2005. - 702 с. : 1 л. фотопортр. - (Б-ка Шевченківського комітету).

Книги про життя та творчість Василя Стуса

- 1. Василь Стус : Поет і Громадянин** : кн. спогадів та роздумів : до 75-річчя від дня народж. В. Стуса / упоряд. В. Овсієнко. - Київ : КЛЮ, 2013. - 683 с.
- 2. Дорошенко, Олег.** Василь Стус / О. Дорошенко. - Харків : Антологія, 2015. - 127 с.
- 3. Історія української літератури ХХ - поч. ХХІ ст.** : навч. посіб. У 3 т. Т. 2 / В. Кузьменко [та ін.] ; за ред. В. Кузьменка. - Київ : Академвидав, 2014. - 532 с. : портр. - (Альма-матер).
- 4. Калинець, Ірина.** Зібрання творів. У 8 т. Т. 8. Кн. 2. Попід Золоті Ворота. Інтерв'ю 1987-2012 рр. / І. Калинець ; упоряд. І. Калинець. - Львів : Сполом, 2014. - 295 с.
- 5. Нецензурний Стус. Кн. у 2 ч. Ч. 1** / упоряд. Б. Підгірного. - Тернопіль : Підручники & посібники, 2002. - 336 с. : фотоіл.
- 6. Нецензурний Стус. Кн. у 2 ч. Ч. 2** / упоряд. Б. Підгірного. - Тернопіль : Підручники & посібники, 2003. - 318 с. : фотоіл.
- 7. Сверстюк, Євген.** Блудні сини України / Є. Сверстюк ; упоряд. Т. Марусик ; худож. О. Заливаха. - Київ : Товариство «Знання» України, 1993. - 253 с. : іл., фотоіл. - (Бібліотека журналу «Пам'ятки України». Сер. 1. Українське відродження: історія і сучасність ; Вип.1-2 ; 13).
- 8. Стус, Василь.** Листи до сина / В. Стус ; упоряд. О. Дворко, Д. Стус ; передм. Д. Стус. - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. - 191 с. : іл.
- 9. Стус, Дмитро.** Василь Стус: життя як творчість / Д. В. Стус ; НАН України. Інститут літератури ; Асоціація українських письменників. - 2-ге вид. ; випр. - Київ : Факт, 2005. - 366 с. : фотогр.
- 10. Хейфец, Михайл.** Украинские силуэты / М. Хейфец ; за заг. ред. Л. Івшиної ; упоряд. І. Сюднюков, Н. Тисячна ; дизайн обкл. А. Гаврилюк, І. Зеленько. - Вид. 1-е. - Київ : Українська прес-група, 2013. - 111 с. : портр. - (Бібліотека газети «День». Україна Incognita) (Підризна література).
- 12. Шовкошитний, Володимир.** Герої народжуються на могилах героїв / В. Шовкошитний. - Київ : Український пріоритет, 2012. - 48 с.

Статті про життя та творчість Василя Стуса

- 1. Багацька, Любов.** Сізіф у творчості й житті : [Василь Стус] / Л. Багацька // Літературна Україна. - 2012. - № 6, 9 лют. - С. 12. - Рец. на кн.: Стус, В. Вибрані твори / В. Стус ; упоряд. і авт. передм. Д. Стус ; вступ. ст. Р. Семківа. - Київ : Смолоскип, 2012.
- 2. Багацька, Любов.** У столичному Будинку вчителя презентували «Вибрані твори» Василя Стуса / Л. Багацька // Літературна Україна. - 2012. - № 9, 1 берез. - С. 12.
- 3. Базилевський, Володимир.** Стус: структура етичного радикалізму / В. Базилевський // Літературна Україна. - 2012. - № 35, 13 верес. - С. 4, 10-11.
- 4. Байкеніч, Ганна.** [Добірка матеріалів про історичні події січня, Українську Революцію, Акт злуки УНР і ЗУНР, про Другу Світову війну, видатних державних і культурних діячів країни та ін.] : тематична вкладка / Г. Байкеніч, О. Охрімчук // Позакласний час. - 2017. - № 12. - Школа патріота. - С. 1-48.
- 5. Бакал, Лариса.** «Супроти тебе - сто тебе супроти» : штрихи до портрета ліричного героя в поезії В. Стуса : 11 кл. / Л. Бакал // Українська література в загальноосвітній школі. - 2010. - № 4. - С. 17-19.
- 6. Бахчінян, Фелікс.** Пам'ятай, під час падіння маєш молитися! : життя і слово: [видання поезій Василя Стуса вірменською мовою] / Ф. Бахчінян // Дзвін. - 2017. - № 7. - С. 207-220.
- 7. Беценко, Тетяна.** Філологічний аналіз художнього тексту / Т. Беценко // Дивослово. - 2012. - № 10. - С. 42-45. - Бібліогр.: с. 45.
- 8. Божко, Олександр.** Василь Стус - вірменською / О. Божко // Літературна Україна. - 2016. - № 24-25, 23 черв. - С. 5.
- 9. Боровський, Олег.** Про Стуса та Америку : на честь українського поета у Варшаві назвали сквер / О. Боровський // Україна молода. - 2017. - № 34. - С. 5.
- 10. Валігородська, Надія.** «Золотих не хочу лаврів, з ними щастя не здобуду...». Василь Стус : 11-й клас : [розробка уроку] / Н. Валігородська // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2012. - № 18. - С. 32-36.
- 11. Вітолін, Олександр.** «Я відразу зрозумів, що Стус - націоналіст, тому що він весь час говорив українською мовою» : Стуса посадили,

щоб прибрати Шелеста? / О. Вітолін // Маловідома історія: далеке і близьке. - 2017. - № 9. - С. 16-17.

12. Герасимов, Юрій. Інтонація громадянського звучання поезії Василя Стуса «Ярій, душе! Ярій, а не ридай!». : виразне читання програмного твору / Ю. Герасимов // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2012. - № 21. - С. 32-36. - Бібліогр.: с. 36.

13. Гладышев, В. В. Василь Стус про Генріха Белля : стаття «Очима гуманіста» / В. В. Гладышев // Зарубіжна література в школах України. - 2011. - № 2. - С. 2-3. - Бібліогр.: с. 3.

14. Гнатюк, Ніна. Феномен Стуса : [вшанування пам'яті поета] / Н. Гнатюк // Слово Просвіти. - 2013. - № 4. - С. 7.

15. Грицай, І. В. Жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття : [інтегрований урок] / І. В. Грицай, Т. І. Білокриницька // Все для вчителя. - 2012. - № 17-18. - С. 81-83.

16. Дворецька, Лілія. Василь Стус : «У житті доводиться обирати: або цікаву муку, або нецікаве щастя» / Л. Дворецька, Т. Порхун ; розмовляли С. Демчук, І. Столярчук // Країна. - 2018. - № 1. - С. 30-33.

17. Дмитрів, Ірина. «Жив, любив і не набрався скверни» : з такими словами повернувся до львів'ян у 31-ші роковини своєї загибелі письменник-дисидент Василь Стус / І. Дмитрів // Високий замок. - 2016. - № 100. - С. 8.

18. Жигайло, Андрій. Усе чорне - обличчя, зеківський одяг і подушка під головою. Носовий хрящ запав, але немає сумніву, що це Стус : на батьківщині перепоховали чимало визначних українців / А. Жигайло // Країна. - 2017. - № 3. - С. 28-29.

19. Загнітко, Анатолій. Василь Стус у сучасному українському просторі / А. Загнітко // Слово Просвіти. - 2016. - № 24. - С. 3.

20. «За мною стояла Україна...» : до 75-річчя від дня народження В. С. Стуса (1938-1985) // Календар знаменних і пам'ятних дат. - Київ, 2012. - № 1, 2013. - С. 34-45. - Бібліогр.: с. 41-45.

21. Ісаєва, Олена. «На колимському морозі калина...» : вечір пам'яті для старшокласників : до недожитого 75-ліття Василя Стуса / О. Ісаєва // Дивослово. - 2013. - № 1. - С. 21-25.

22. Іщенко, Євген. Концепти й екзистенціали в семантичному полі лірики Василя Стуса / Є. Іщенко // Слово і час. - 2013. - № 1. - С. 31-41. - Бібліогр. : с. 40-41.

23. Йовенко, Світлана. Стус чи Вінграновський? / С. Йовенко // Українська літературна газета. - 2012. - № 8. - С. 16-17.

24. Кир'ян, Надія. Народе мій, до тебе я ще верну! / Н. Кир'ян // Слово Просвіти. - 2015. - № 36. - С. 8.

25. Кобець, Василь. «Душа горить в смертельному вогні...» / В. Кобець // Літературна Україна. - 2017. - № 5, 2 лют. - С. 11.

26. Коцюруба, Оксана. Василь Стус. Сходження на Голгофу слави : сценарій / О. Коцюруба // Педагогічна думка. - 2014. - № 3. - С. 54-60.

27. Кроп, Тетяна. Сімдесят чотири погляди на Стуса / Т. Кроп // Літературна Україна. - 2013. - № 33, 29 серп. - С. 2.

28. Кусакіна, Тамара. Образна кольорова символіка в поезії Василя Стуса / Т. Кусакіна // Дивослово. - 2012. - № 2. - С. 57-59.

29. Кучер, Наталя. Василь Стус. Сходження : до роковин загибелі Василя Стуса [4 вересня 1985 р.] побачила світ книжка спогадів «Василь Стус. Поет і громадянин» / Н. Кучер // Українська літературна газета. - 2013. - № 18, 6 верес. - С. 1, 18. - Рец. на кн.: Василь Стус: поет і громадянин / упор. В. Овсієнко. - Київ : Кліо, 2013.

30. Ластівка, Ірина. Василь Стус: дорогами мужності і болю / І. Ластівка // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2015. - № 4. - С. 30-38.

31. Лемешенко, Н. Видатні українці : [вікторини] / Н. Лемешенко // Все для вчителя. - 2017. - № 12. - С. 38-79.

32. Лукашенко, Мирослава. Шістдесятництво як явище соціальне і культурологічне : історія України : українська література : рівень стандарту / академічний : 11-й клас / М. Лукашенко // Історія України (Шкільний світ). - 2017. - № 2. - С. 17-22.

33. Малецька, Анастасія. Молитва в поезії Василя Стуса / А. Малецька // Українська література в загальноосвітній школі. - 2011. - № 9. - С. 13-17. - Бібліогр.: с. 16-17.

34. Маринчак, Віктор. Авторський інтенціональний синтез у поезії Василя Стуса на тлі християнської аксіології / В. Маринчак // Слово і час. - 2012. - № 5. - С. 37-49. - Бібліогр.: с. 48-49.

35. Маркосян, Размік. Вірменська птаха Стусової душі / Р. Маркосян // Літературна Україна. - 2015. - № 10, 5 берез. - С. 15.

36. Масенко, Лариса. Лист Василя Стуса до Андрія Малишка: історія нездійсненої спроби діалогу / Л. Масенко // Літературна Україна. - 2013. - № 35, 12 верес. - С. 6.

37. Мельник, Любова. Повтор як засіб зображення трагічного у збірці Василя Стуса «Палімпсести» / Л. Мельник // Дивослово. - 2010. -

№ 9. - С. 44-46. - Бібліогр.: с. 46.

38. Никорак, Юрій. Народе мій, до тебе я ще верну... : на Святвечір поетові й Героеві України Василеві Стусу виповнилося б 80... / Ю. Никорак // Літературна Україна. - 2018. - № 1, 11 січ. - С. 1, 3.

39. Овсієнко, Василь. «Сорочка тріпоче - із білого болю-вогню, струмує дорога - од білого білого болю» : Василь Стус і Євген Сверстюк: два листи / В. Овсієнко // Українська літературна газета. - 2014. - № 24, 5 груд. - С. 2.

40. Овсієнко, Василь. Загибель Василя Стуса / В. Овсієнко // Літературна Україна. - 2015. - № 33, 3 верес. - С. 4-5.

41. Овсієнко, Василь. Різдво Василя Стуса / В. Овсієнко // Слово Просвіти. - 2018. - № 1. - С. 2.

42. Овсієнко, Василь. Різдво Василя Стуса : 80 років тому прийшов у цей світ бунтівний поет / В. Овсієнко // Україна молода. - 2018. - № 3, 10 січня. - С. 5.

43. Овсієнко, Василь. «У вірмен я просто закоханий...» : з листів Василя Стуса / В. Овсієнко // Українська літературна газета. - 2016. - № 13, 8 лип. - С. 4-5.

44. Овсієнко, Василь. [Це маленьке дослідження було виголошене 16 грудня 2008 року...] / В. Овсієнко // Літературна Україна. - 2014. - № 48, 11 груд. - С. 3.

45. Овсієнко, Василь. Загибель Василя Стуса / В. Овсієнко // Літературна Україна. - 2015. - № 34, 10 верес. - С. 4.

46. Павленко, Марина. Мазунчик, який став героєм : дитинство і виховання Василя Стуса / М. Павленко // Палітра педагога. - 2014. - № 3. - С. 3-5.

47. Пічкур, Дмитро. У смерті повернувся до життя : до 70-річчя з дня народження Василя Стуса : нарис-спогад / Д. Пічкур // Українська літературна газета. - 2013. - № 1. - С. 14-15.

48. Пічкур, Дмитро. У смерті повернувся до життя : до 70-річчя з дня народження Василя Стуса : нарис-спогад / Д. Пічкур // Українська літературна газета. - 2013. - № 2. - С. 14-15.

49. Приходченко, Катерина. Бунтарські мотиви поезії Василя Стуса : тестові завдання / К. Приходченко // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2010. - № 16. - С. 13-16. - Бібліогр.: с. 16.

50. Пуніна, Ольга. Скульптурно-живописна модель інтерпретації творчої особистості Василя Стуса / О. Пуніна // Слово і час. - 2018. -

№ 1. - С. 38-48. - Бібліогр.: с. 46-48.

51. Пуніна, Ольга. Художній потенціал сценарного тексту Василя Стуса / О. Пуніна // Слово і час. - 2016. - № 5. - С. 48-56. - Бібліогр.: с. 56.

52. Райбедюк, Галина. «Без України мені моторошно...» : національні імперативи Василя Стуса : до 80-річчя від дня народження поета / Г. Райбедюк // Українська мова і література в школах України. - 2018. - № 1. - С. 50-54. - Бібліогр.: с. 54.

53. Ревенко, Марина. «Поезія, красо моя, окрасо, я перед себе чи до себе жив?» : сценарій літературно-мистецького вечора, присвяченого річниці від дня народження Василя Стуса / М. Ревенко // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2013. - № 1-2. - С. 31-36. - Бібліогр.: с. 36.

54. Романько, Віталій. Андрій Малишко і Василь Стус : діалог так і не відбувся / В. Романько // Дивослово. - 2013. - № 6. - С. 58-59.

55. Сверстюк, Євген. Василь Стус : [до 75-річчя з дня народження] / Є. Сверстюк // Українська культура. - 2013. - № 3. - С. 48.

56. Славич, Валентина. Шістдесятництво як явище соціальне і культурологічне : бінарний урок в 11 класі / В. Славич, М. Лукашенко // Дивослово. - 2017. - № 5. - С. 15-18.

57. Стасенко, Богдан. Стус і Вінниччина : [В. Стус] / Б. Стасенко // Літературна Україна. - 2012. - № 6, 9 лют. - С. 7.

58. Стус, Дмитро. 25 років без Василя Стуса : [з книги Д. Стуса «Василь Стус : життя як творчість»] / Д. Стус // Шкільна бібліотека. - 2010. - № 10. - С. 159-190.

59. Стус, Марія. «Уже те, що Вася в Донецьку українською розмовляв, вважалося за націоналізм» / М. Стус ; розмовляла Валерія Радзієвська, фото Сергія Старостенка // Країна. - 2016. - № 10. - С. 35-39.

60. Тарнашинська, Людмила. «Недобутий час» Василя Стуса: виміри прямостояння : до 80-річчя від дня народження поета / Л. Тарнашинська // Українська літературна газета. - 2018. - № 2, 26 січ. - С. 16-17.

61. Тарнашинська, Людмила. Василь Стус : художньо-екзистенційний вимір межової свідомості / Л. Тарнашинська // Слово і час. - 2016. - № 3. - С. 44-52. - Бібліогр.: с. 51-52.

62. Творчість під забороною : 6 січня - 80 років від дня народження Василя Стуса // Шкільна бібліотека. - 2018. - № 1. - С. 12.

63. Тельнюк, Станіслав. Рядки зі щоденника Станіслава Тельнюка /

- С. Тельнюк // Літературна Україна. - 2015. - № 21, 21 трав. - С. 10-11.
- 64. Титаренко, Ніна.** Василь Стус - талановитий критик ХХ століття : [аналіз творчості] / Н. Титаренко // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2010. - № 16. - С. 11-12. - Бібліогр.: с. 12.
- 65. У Львові урочисто відкрили пам'ятник Василю Стусу** // Ратуша. - 2016. - № 34. - С. 15.
- 65. Шаф, Ольга.** «Здрастуй же, здрастуй же, смерте моя!»: гендерно-психологічний модус інтерпретації концепту смерті в ліриці Василя Стуса / О. Шаф // Слово і час. - 2017. - № 8. - С. 20-33. - Бібліогр.: с. 32-33.
- 66. Штонь, Григорій.** «О Боже мій! Така мені печаль...» : [Василь Стус] / Г. Штонь // Українська літературна газета. - 2011. - № 2. - С. 14-15.
- 67. Яворський, Ігор.** Два місяці з життя Василя Стуса / І. Яворський // Слово Просвіти. - 2016. - № 52. - С. 5.
- 68. Яровий, Олександр.** «Ти ще побачиш Україну...» : 6 січня - день народження Василя Стуса / О. Яровий // Українська літературна газета. - 2011. - № 1. - С. 7.
- 69. Яструбецька, Галина.** Концепція збірки «Палімпсести» В. Стуса / Г. Яструбецька // Слово і час. - 2010. - № 9. - С. 30-38. - Бібліогр.: с. 38.
- 70. Яструбецька, Галина.** Творчість Василя Стуса і сучасна свідомість / Г. Яструбецька // Дивослово. - 2014. - № 7-8. - С. 64-67. - Бібліогр.: с. 67.

Вебліографія

- 1. Стус Василь Семенович** [Електронний ресурс] : [життєпис, нагороди, літературний стиль, перекладацька діяльність, вшанування пам'яті] // Вікіпедія : [сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стус_Василь_Семенович (дата звернення : 18.04.2018). – Назва з екрана.
- 2. Біографія Василя Стуса** [Електронний ресурс] : [життя та творчість, літературний стиль, вшанування пам'яті] // Only Art : [сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/biographies-poets-and-writers/stus-vasyl-biografiya> (дата звернення : 18.04.2018). – Назва з екрана.

Зміст

Лист до сина	1
Творчість	7
Перекладацька діяльність	13
Книги Василя Стуса	15
Книги про життя та творчість Василя Стуса	17
Статті про життя та творчість Василя Стуса	18
Вебліографія	23

Пропонуємо біобібліографічний покажчик з нагоди 80-річчя від дня народження українського поета, перекладача, літературознавця, правозахисника, шістдесятника — Василя Стуса.

Видання містить розповідь про життєвий та творчий шлях письменника, перекладацьку діяльність, бібліографічний та вебліографічний списки літератури.

Рекомендовано вчителям, учням, бібліотечним працівникам.